

vannak, amelyek különösen a külföldön élő magyar olvasók számára elengedhetetlenek — végtére is elsősorban nekik készült a kötet. Így itt található a magyar uralkodók, az erdélyi fejedelmek névsora, a magyar miniszteriális kormányzat, illetve a magyar közigazgatás történetének legfőbb jellemzőit áttekintő anyag. Ugyancsak a tájékozódást segíti elő a közölt 5 ország térkép is.

Igen értékes az illusztrációs rész is. A heraldikai ábrázolásokon túl publikálásra kerülnek a Johannita Rend jelvényei.

Az illusztrációs anyag gerince azonban a Rend magyar tagjainak arcképcsarnoka. Kisebbségük képzőművészeti alkotás, zömük azonban korabeli fénykép. A 4 kommandátor képén túl 106 rendtag arcképe szerepel. A szer-

ző a lehetőségekhez képest igyekezett olyan ábrázolásokat összegyűjteni, melyeken a rendtagok a Johannita Rend jelvényét viselik („viselési képek”).

A „Fogalmi szótár” (Glossarium) összegezi az átvett idegen kifejezéseket, a szerző által fontosnak tartott fogalmakat.

Várhatóan fontos kézikönyv lesz majd ez a modern tudományosság módszereivel összeállított munka. Őszintén remélem, hogy mihamarabb napvilágot lát a szerző kutatási programjának másik része, ez a Máltai Lovagrend magyar tagjainak, hasonló módszerrel összeállított adattára lesz.

Pandula Attila

VOENNO-ISZTORICESZKIJ ZSURNAL

Szovjetunió

1988. 1—6. sz.

Az első szám egyik érdekes cikke, *N. F. Sesztovarov*: „A szovjet katonai építők” c. írása (11—18. o.) olyan témát dolgoz fel, amelyre a folyóirat hosszú évek óta nem foglalkozott.

Az első építő alakulatokat még a polgárháború és az intervenció éveiben hozták létre, 1918 márciusában. A katonai építmények létrehozása mellett felhasználták őket a helyreállításához és gazdasági munkákhoz is.

A polgárháború után, a helyreállítás időszakában egyre nagyobb mértékben kapcsolódtak be a gazdasági munkába. Nagy létszámú egységeket hoztak létre, amelyekben több mint 120 ezer ember szolgált.

A békés építés éveiben a katonai építő alakulatok erődöket és laktanyákat építettek. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Katonai-Építési Parancsnokságát a 20-as évek végén megbízzák a katonai repülőterek építésével is. Az 1932-ben történt átszervezés után a Katonai-Építési Parancsnokság feladata maradt a nem védelmi jellegű építkezések megvalósítása, míg a védelmi berendezések létesítéséhez létrehozták a Vörös Hadsereg Katonai-Mérnöki Főhivatalát.

A 30-as években az építők komplex védelmi rendszert létesítettek a nyugati határ mentén, felépítettek 536 repülőteret, ezernyi védelmi-ipari és gazdasági vállalatot.

1938 júniusában a Népbiztosok Tanácsa mellett létrehozták a Katonai-Építési Főhivatalt, amely egyesítette az összes vállalatokat és építő zászlóaljokat, összesen kb. 300 ezer embert. Ez előbb lakásokat, szociális intézményeket épített a Védelmi Népbiztoság számára, később ez az intézmény építette a hadiüzemeket az ország keleti részén.

1938—1939-ben elkezdődött 8 megerősített körzet kiépítése a régi országhatár mentén.

A háború kezdete előtt nagy súlyt fektettek a repülőterek építésére. A légierő 26 műszaki-repülőteri zászlóaljjal rendelkezett. A terv szerint 1940-ben 654 repülőteret kellett megépíteni, 1941-ben pedig 560-at. Ezek közül 190-et a nyugati területen terveztek építeni. A háború kezdetekor az építkezés teljes lendülettel folyt, de befejezni nem sikerült.

A háború előtti években létrehozták a katonai építés szakosított műszaki főiskoláit is.

A háború kezdetekor a katonai építő alakulatokat felszerelték a szükséges technikával.

1941 nyarán és őszén kb. 10 millió embert mozgósítottak a védelmi építkezésekre. A tapasztalatok azt mutatták, hogy az egész védelmi építkezést a Védelmi Népbiztoság keretei között kell összpontosítani, ezért a Legfelsőbb Főparancsnokság 1941. október 13-án létrehozta a Védelmi Népbiztoság Katonai-Építési Főhivatalát. Ez a hivatal irányította a védelmi építkezéseket a Barents-tengertől a Fekete-tengerig.

A Legfelsőbb Főparancsnokság 1941 októberében 6 utászahadsereget szervezett, amelyek 15 utász dandárt foglaltak magukba. Minden dandár 19 zászlóaljból állt, amelyekből 2 tanzászlóalj volt.

Az utászahadseregek két alapvető feladatot láttak el: építették a hátszói hadászati védelmi vonalakat, valamint rövid idő alatt kvalifikált szakembereket képeztek ki az újabb műszaki alakulatok számára.

Amikor a szovjet hadsereg támadásba ment át, már nem volt szükség ilyen sok utászahadseregére. 1942 februárjában 5 hadsereget feloszlattak, a többi alakulatot pedig a frontoknak rendelték alá, majd megszüntették. Az utászahadseregek irányító apparátusából létrehozták a Főparancsnokság Tartalékainak védelmi-építési parancsnokságait és a frontok

védelmi-építési parancsnokságait, amelyeket megerősítettek aknamentesítő, nehéz-gépesített és gépkocsi-szállítási csoportokkal.

1942 áprilisában a Népbiztosok Tanácsa mellett működő Katonai-Építési Főhivatalt átszervezték Katonai-Ipari-Építési Főhivatallá. A főfeladata az lesz, hogy helyreállítsa az ipari objektumokat a fasiszta megszállás alól felszabadított területeken.

Hatalmas munkát végeztek az egyes frontoknál létrehozott szakosított építőosztagok. Így pl. az 1. Belorusz Front építőszervezete Belorusziban helyreállított 115 kórházat, 400 fürdőt, a gomeli villanytelepet, a Szozs folyón átvezető hidat, 25 ezer négyzetméter lakó- és középületet.

Az építő alakulatok rövid idő alatt aknamentesítették Sztálingrádot, nagy munkát végeztek a romeltakarítás, a „Barikádok”, a „Sztálingrádi traktorgyár”, a „Vörös Október” gyár helyreállítása terén.

A 2. számtól kezdve egyre szembetűnőbb az a tény, hogy a folyóirat, amely hosszú évek óta szinte kizárólag csak a nagy honvéd háború történetével foglalkozott, legfeljebb a háború utáni kérdésekről közölt szporadikus cikkeket, egyre inkább kezd közölni tanulmányokat a szovjet korszak hadtörténetéből, sőt a korábbi korszakok történetéből is. A 3. számból is egy ilyen írást emelünk ki, *V. O. Dajnesz*: „A kronstadti szovjetellenes lázadás leverése” c. cikkét (86—90. o.). A polgárháború befejezése után az országban rendkívül súlyos volt a helyzet. A parasztság elégedetlen volt a teljes beszolgáltatás rendszerével, 1921 elején az ország sok részen parasztlázadások robbantak ki, amelyek Lenin szerint veszélyesebbek voltak, mint az összes fehér hadseregek. Az ellenforradalmi erők ezt természetesen igyekeztek kihasználni. Különös igyekezettel támogatták, külföldi erőkkel együtt, az ellenforradalmi fellépéseket az ország északnyugati részén, valamint Petrográdon és Kronstadtban. Aktívan részt vett a szervezésben a „Nemzeti centrum”, a Szavinkov-féle „A haza védelmének és a szabadságnak népi szövetsége”, az eszer „Adminisztratív központ”, mensevikek, anarchisták, a fehérgárdisták maradványai. Támogatták a szervezést az emigráns pénzügyi és ipari körök is. A V. N. Kokovcev vezette Nemzetközi Bank 5000 fontot utalt át a szervezőknek, a párizsi Orosz Bank 225 ezer frankot, az Orosz-Ázsiai Bank 200 ezer frankot, a Zemsztvo-városi bizottság 100 ezer frankot, stb. A Baltikumba megérkezett az eszer párt vezetője, Csernov, a monarchista von Bruck báró, Vrangel, Szanivkov ügynökei. Felvették velük a kapcsolatot az antant hivatalos képviselői is.

A nehéz helyzetet kihasználva az ellenforradalmi erők megpróbálták sztrájkokat, tüntetéseket szervezni Petrográdon, de ez nem járt sikerrel. Más volt a helyzet Kronstadtban, ahol kedvezőbb volt a helyzet az aknamunká-

hoz. 1921 tavaszára a polgárháborús veszteségek következtében jelentősen csökkent a kommunisták száma az erődben és a Balti Flottánál. A lázadásban részt vett csapatoknál és az erődökben 1547 párttag és 303 tagjelölt szolgált, akiknek 80—90%-a a tagtoborzások idején lépett be a pártba. A résztvevők között sok kispolgári származású volt, és olyanok is, akik korábban a fehér hadseregekben szolgáltak.

1921. március 1-én Kronstadtban lezajlott a „pártonkívüli matrózok gyűlése”, amely határozatban ítélte el a párt politikáját. A hatalmat „A kronstadti matrózok, vöröskatonák és munkások ideiglenes forradalmi bizottsága” ragadta magához, amelynek az eszer Sz. M. Petricsenyko hajóírnok állt az élén. A bizottság mögött a tényleges vezetés az A. N. Kozlovskij tábornok vezette régi tisztek kezében volt. A lázadók elfoglalták a középületeket, letartóztatták a kommunistákat, a flotta komisszárját és a szovjet elnökét.

A kronstadti erődöt az erődök két csoportja (északi és déli) támogatta, amelyek erős tüzerességgel voltak felszerelve. A helyőrség a következőkből állt: az 560. és a kronstadti önálló lövészezred, a tüzerességi és az aknafőparancsnok csapatai, egyesített osztag, 34 tüzerűteg és 10 légvédelmi üteg, biztosító és kiszolgáló al-egységek. A kikötőben állt a legújabb típusú „Petropavlovszk” és „Szevasztopol” sorhajó, az „Andrej Perovzvanij” sorhajó, a „Narova” aknarakó, a „Lovaty” romboló és kísérítő hajók. A hajók személyzetével együtt a lázadók kb. 26,9 ezer emberrel rendelkeztek, volt 289 lövegük (ebből 178 nehézlöveg), 85 léghárlító lövegük és 30 géppuskájuk.

Március 2-án a Munka és Védelem Tanácsa ostromállapotot vezetett be Petrográdon és a Petrográdi kormányzóságban. Március 5-én újjászervezték a 7. hadsereget, amelynek parancsnokául a Nyugati Front parancsnokát, M. N. Tuhacsevszkijt nevezték ki, aki sikeresen vezette a hadműveletet Belorusziban. Bulak-Balahovics bandái ellen. A hadseregparancsnoknak alárendelték a petrográdi katonai körzet összes csapatait és a Balti Flottát. Petrográd adott a harchoz 1376 kommunistát, 572 komzomolistát és 400 szak-szervezeti tagot. Harci osztagokat szerveztek a katonai és ipari objektumok védelmére, járőrözésre és az ellenforradalmi fellépések elfojtására.

Tuhacsevszkij parancsára két csoport alakult, az északi és a déli. A lázadás felszámolásának tervét a Vörös Hadsereg parancsnoksága és vezérkara, a 7. hadsereg parancsnoksága és törzse dolgozta ki igen rövid idő alatt. A csapatok északi csoportja Szesztronek, a déli csoport Oranienbaum körzetéből mért csapat azzal a céllal, hogy bekerítse, majd elfoglalja a szigeten álló erődöt.

A döntő rohamnál figyelembe vették a március 8-i sikertelen roham tanulságait. Ez a roham az erők hiányos volta, a gyenge előkészítés

és a váratlanság tényezőjének elvesztése miatt bukott el. Erősítették a felderítést, külön figyelmet fordítottak a Finn-öböl jegének állapotára, a személyi állományt ellátták lőszerrel, élelmiszerekkel, álcázó-köpenyekkel, megerősítették a párt-politikai munkát.

Március 16-án 14 órától, még sötétedés előtt elkezdődött a roham előzetes tűzérési előkészítése, amivel egyidőben a repülőgépek bombázták Kronstadtot és a sorhajókat. Lényeges kárt okozni az erődítményekben és hajókban azonban nem sikerült.

A következő éjjel 1 óra 30 perckor a sötétség és a köd védelme alatt a 7. hadsereg csapatai elkezdtek az erőd megközelítését. Elöl haladtak a rohamcsoportok létrákkal, áthidalásokkal, drótvágó ollókkal, gránátokkal. A lázadók későn vették észre a támadókat, amikor már csak 1 km maradt az erődig. A rohamcsoportok a pusztító gépfegyver- és kézfegyver-tűz ellenére elkezdtek az ostromot. Reggel fél hatkor betörték a városba, ahol utcai harcok kezdődtek. A lázadók előre elkészített, drótkadályokkal erősített barikádok mögött védekeztek, ellenesapásokat mértek. A 7. hadsereg azonban lassan fölénybe került. 14 órára a 167. lövészdandár elvágta a hajókat a kikötőtől és lehetetlenné tette a partraszállást a sorhajókról. Tuhacsevszkij bevetette az utolsó tartalékot, a tisztiskolás ezredet és a 27. Omszki lövészhadosztály lovasezredét. A lovasok, akik a Finn-öböl jegén keltek át, a Petrográdi kikötőn keresztül törtek be az erődbe, és visszavetették az ellenséget. 23 órára az összes támpontok a támadók kezére kerültek.

Elkezdődött a lázadók tömeges megadása. A vezetők már reggel 5 órakor autón Finnországba szöktek. 18-án 12 órára a lázadást teljes egészében felszámolták. Az északi csoport, amely kemény ellenállásba ütközött, nem tudta elzárni a visszavonulási útját Finnországba. Kb. 8000 lázadó menekült el Finnországba, ahol internálták őket, és kb. 2500-an estek fogságba.

A hadműveletre jellemző volt az erők és eszközök merész összpontosítása. A főcsapás irányába összpontosították a szuronyok csaknem 75%-át, a tűzérés kb. 80%-át, a géppuskák kb. 60%-át, valamint az összes páncélozott eszközöket. Az első lépcső sikerét a második lépcső és a tartalékok bevetésével fejlesztették ki.

A második világháború egyik sokat vitatott kérdését tárgyalja J. G. Percsnyev: „Néhány problémáról azzal kapcsolatban, hogyan készítették fel az országot és a fegyveres erőket a fasiszta agresszió elhárítására” c. tanulmánya (4. szám, 42—50. o.). A szerkesztőség egyébként a tanulmányt vitaindító cikknek szánja.

A nagy honvédő háború kezdeti időszakával kapcsolatban, amely 1941 július közepéig tartott, még igen sok a tisztázatlan, nem eléggé tanulmányozott, vitatott kérdés. A nemzetközi és a belső helyzet tanulmányozása azt

mutatja, hogy a hadsereg kudarainak okai bonyolultak és sokfélék, nemzetközi és belső politikai, gazdasági és katonai tényezőkből tevődnek össze, objektív és szubjektív vonásokat hordoznak.

Az egyik legfontosabb kérdés az ország és a fegyveres erők felkészítése az agresszió visszaverésére. A háborús veszély erősödése bonyolult feladatokat vetett fel: a gazdaság átállítása a fegyverek fokozott termelésére; a hadszínterek kiépítése, amelyek jelentős része csak nemrég került a Szovjetunióhoz; a hadászati tervek átdolgozása az ország határainak megváltozásával kapcsolatban; a hadsereg újjászervezése és újrafegyverzése az elkezdődött háború tapasztalatai alapján; a rejtett mozgósítás és a hadászati szétbontakozás megvalósítása. Jelentős létszámnövelés történt a hadseregnél és a flottánál, tökéletesítették a szervezést, de június 22-ére ezek közül a feladatok közül sokat még nem oldottak meg.

A fegyveres erők létszáma jelentősen megnőtt (1,9 millió 1939-ben, 5,4 millió 1941. június 22-én), de ez a gyors növelés nem számolt a reális lehetőségekkel a fegyverekkel, híradó eszközökkel, szállítóeszközökkel való ellátás terén. Ennek következtében harc képtelen alakulatok jelentek meg, amelyeknek nem volt fegyvere. A dokumentumok azt mutatják, hogy nem fordítottak kellő figyelmet a speciális alakulatok — műszaki, híradás, gépkocsizó stb. — szervezésére. A légvédelmi ütegek, fényszórók, rádiótechnikai eszközök hiánya akadályozta a légvédelem fejlesztését. Alacsony volt a nyugati körzetek gépesített hadtesteinek harc képessége, kevés volt a technika, a szállítóeszköz, de még a lőszer is.

A gépesített hadtestek tévesnek bizonyult felosztása után, ami 1939 végén történt, ezeket újra kellett szervezni, ami 1940 júliusában kezdődött. A kijelölt időpontok azonban nem voltak reálisak a harc i technikával való felszereléshez és a felkészített parancsnokokkal való ellátáshoz. A háború kezdetekor a hadtestek többsége a szervezetszerű harcokcsik 53%-ával rendelkezett, az új harcokcsik aránya 18,2% volt. A régi típusú harcokcsik erősen elhasználtak voltak, 28%-uk főjavításra, 44%-uk közepes javításra szorult. Ehhez azonban nem voltak alkatrészek. Az új típusú harcokcsiknál nagy volt a lőszerhiány, mert a tömeggyártás még nem kezdődött el. Ez nagyban csökkentette a KV és a T—34-es harcokcsik harc képességét.

Nem volt befejezve a csapatok hadászati szétbontakoztatása és átszervezése. A légierő új gépekkel való ellátása épphogy csak elkezdődött. A repülőter-hálózat, különösen a határ mentén, gyenge volt. 1941 tavaszán sok nyugati repülőteren elkezdődött a kifutópályák betonozása, a gépeket átirányították, ezért sok repülőteren a megengedettnél több volt belőlük, ami fokozott veszteségeket eredményezett. Habár a tapasztalat már bebizonyította a koncentrált alkalmazás előnyeit, az átszervezést

nem hajtották végre. Csak a távolsági bombázóknál voltak repülő-hadtestek, a légierő többi részénél csak hadosztályok és önálló dandárok voltak körzeti és hadsereg alárendeltségben.

A flotta átszervezés alatt volt. Erőteljesen fejlesztették a tengeralattjárókat, nagy hajók épültek, de kevés volt belőlük, különösen a rombolókból, őrhajókból és torpedónaszádokból. Hiányoztak a deszanthajók, deszantesszéközök, speciális aknazárok. A tengerészet légierőt átfegyverzés alatt voltak.

A háború előtt a szovjet katonai szakemberek kidolgozták a fegyveres harc új módszerét, amely jelentős előrelépést jelentett. Ilyen jelentős eredmény volt pl. a mélységi támadó hadművelet elmélete. A katonai vezetők ellen 1937—38-ban alkalmazott repressziók csapást mértek a katonai elméletre is, nem is beszélve a katonai szakemberekről. Nagy hiány keletkezett magasabb képesítésű parancsnokokban.

1941. június 22-én a hadosztályparancsnokok több mint 70%-a, az ezredparancsnokok kb. 70%-a csak egy éve dolgozott ebben a beosztásban.

A hadsereg- és részben a frontméretű hadműveletek mellett nem dolgozták ki korábban a hadászati védelem elméletét. Fel sem merülhetett az a gondolat, hogy az ellenség áttöri a hadászati védelmet, és azt feltételezték, hogy ezt a törekvést az odaérkező tartalékok idejében likvidálják.

A háború előtti hadgyakorlatok a nyugati körzetekben azt mutatták, hogy a parancsnokság nem értékelte helyesen azt a lehetőséget, hogy a lehetséges ellenség légierői megakadályozzák a saját erők mozgósítását és szétbontakozását. Pedig ilyen példák már voltak Lengyelországban, Jugoszláviában és más országokban.

Bár bizonyos javulás volt ezen a téren, továbbra is helytelenül értékelték a saját erőket és az ellenség erőit.

A nyugati határ védelmi terveinek kidolgozása elkészt, ami döntően befolyásolta a háború kezdeti szakaszának eseményeit. A vezérkar tervei a népbiztosok direktívájának formájában csak 1941 májusában jutottak el a körzetek parancsnokaihoz. Ennek alapján ezek kidolgozták saját terveiket, de ezeket már nem volt idő jóváhagyni, mivel a vezérkarhoz csak június 10—12-én nyújtották be őket.

A védelmi terveket csak a háború kezdetének napján tervezték életbe léptetni, minek következtében a védekezésre kijelölt csoportok egészen a német támadás kezdetéig nem voltak harcra készültékben.

Egészen másként képelték el a csapatok harcba lépésének ütemét. Úgy vélték, hogy a védekező csapatok két-három hétig feltartják a támadó ellenséget a határövezetben, ezalatt mozgósított és szétbontakoztatott főerők hatalmas ellencsapást mérnek és áthelyezik a harci cselekményeket az ellenség területére. Ezért helytelen volt az erők felvonultatása is a tervezett ellencsapások irányában. A német

csapatösszpontosításra annyi időt számítottak, mint a szovjetre.

A tények bebizonyították, hogy rosszul számították ki az ellenség főcsapásának irányát is. Legveszélyesebbnek a délnyugati irányt tartották, de a németek főerőket ettől északabbra csoportosították, hogy siker esetén nagy szovjet hadseregcsoportokat tudjanak bekeríteni.

A fasiszta Németország, az álcázás és a félrevezetés minden eszközét kihasználva, a támadás előtti egy év folyamán csoportosította át csapatait és így jelentős erőfölénnyel rendelkezett.

A szovjet kormány, hogy ne adjon okot a provokációkra, a határtól jelentős távolságra összpontosította erőit. A belső katonai körzetekből (Urali, Bajkálontúli, Észak-Kaukázusi, Harkovi) május közepétől kezdődött meg a 22., 16., 19. hadsereg és a 25. lövészhadtest áttelepülése a Dnyeper és a Nyugati Dvina vonalára, előkészületben volt a 20., 24. és a 28. hadsereg áttelepülése is. Mindezek a csapatok a második hadászati lépcsőt alkották volna. A körzeteket július 10-re kellett volna elfoglalni.

A nyugati határövezet védelmi csapatai június 21-én estig a békeidőszak diszlokációjának állandó pontjain tartózkodtak. 170 hadosztály és 2 dandár, amelyek az első hadászati lépcsőt alkották, nem fejezte be a szétbontakozást és 4500 km-es arcvonalon 100—400 km mélységben helyezkedett el.

A németeknek az első lépcsőben volt 103 hadosztályuk, köztük 12 páncéloshadosztály, míg a szovjet védelem első lépcsőjében 54 lövész-, 2 lovashadosztály és 2 dandár. Az ellenséges hadosztályok emberanyagával és technikával teljesen fel voltak töltve és mozgékonyak voltak.

Az előkészületek befejezetlen volta objektív és szubjektív okok következménye volt. A szovjet vezetés, amely tisztában volt a háború elkerülhetetlenségével, reménykedett abban, hogy el tudja húzni az időt. Ennek következtében a támadás váratlan volt a határ menti katonai körzetek számára.

A háborúra való erkölcsi-politikai felkészítés nagy mértékben folyt, de a könnyű győzelem reményében. Helytelenül azt állították, hogy az imperialista országok népei nem fognak harcolni a Szovjetunió ellen, és ezek széthullanak a támadás megindulása után.

A dokumentumok világosan bizonyítják, hogy a szovjet kormányoknak sok forrásból álltak rendelkezésére adatok a támadás kezdetéről. Bár egyet és mást tettek, az időre történő felkészülés a támadás elhárítására nem történt meg. Ebben egy sor szubjektív értékelési tévedés is közrejátszott.

A 6. számból *M. M. Kirjan*: „A nagy honvédő háború kezdeti szakasza” c. cikke (11—17. o.) lényegében hozzászólás a 4. számban közölt vitaindító cikkhez. A szerző megállapítja, hogy bár a háborúnak ez a szakasza döntően befolyásolta az ezt követő időszakot,

és az itt elszenvedett kudarcok hatalmas erőfeszítéseket követeltek a fordulat megteremtéséhez, dokumentumok alapján ezt a szakaszt még alig tanulmányozták. Csak most kezdenek kutathatóvá válni egyes anyagok.

A háború kezdeti szakaszán a hadtörténelemben azt az időszakot értik, amely időszak alatt a harcoló országok előre szétbontakoztatott hadcsoportokkal folytatják a harcot a legközelebbi hadászati célok elérése, vagy a főerők számára kedvező megindulási helyzet megteremtése céljából. Ezzel egyidejűleg az államok, különösen azok, amelyeket agresszió ért, rendszerint intézkedéseket tesznek a mozgósítás és a fegyveres erők hadászati szétbontakoztatása terén, átállították a gazdaságot haditermelésre.

„A háború kezdeti szakasza” terminust a XX. század 20-as éveiben kezdték alkalmazni, amikor elsősorban az első világháború tapasztalatait elemezték, amelyben már tömeghadseregek vettek részt, gyorsan kellett átállni békehelyzetről háborúra, gyorsan kellett összpontosítani, szétbontakoztatni hadászati méretű erőket. Ezeknek a tapasztalatoknak az elemzése alapján kezdték kidolgozni a különféle háborúk elméleteit. Az új harceszközök megjelenésével kidolgozták a légiháború, a gépesített (páncélos) háború stb. elméletét. Németországban továbbfejlesztett a villámháború elmélete, amely később uralkodóvá vált itt is, Olaszországban és Japánban is. Ebben a légierők és a páncélosok kapták a fő szerepet.

A háború kezdeti szakaszának problémáit tanulmányozták a szovjet katonai teoretikusok is. Azokban a tézisekben, amelyeket A. I. Jegorov vezérkari főnök készített 1933-ban a Forradalmi Katonai Tanács számára, a következők olvashatók: „A fegyveres harc új eszközei (légierő, gépesített és motorizált magasabb egységek, a korszerűsített lovasság, légideszant stb.) ezek minőségi és mennyiségi növekedése, új módon vetik fel a háború kérdéseit és a modern hadműveletek problémáit”. A továbbiakban pontosan kifejti azokat a feladatokat, amelyeket a harcoló felek állíthatnak maguk elé: megsemmisíteni az ellenség határvédelmének csapatait; megakadályozni a mozgósítást; az anyagi eszköztartalékok megszerzése és megsemmisítése; a hadászati körzetek elfoglalása és megtartása; az ellenség megelőzése a főerők kibontakoztatásában és a hadászati kezdeményezés megszerzésében.

M. N. Tuhacsevszkij: „A határ menti hadműveletek jellege” c. munkájában rámutatott, hogy a védelmi hadseregek tevékenysége olyan elkeseredett, nagyméretű ütközetté válik, ami korábban a főerők előjoga volt. „...A határmenti ütközetet — írta — nem a hadsereg főerői fogják vívni, amint ez a korábbi háborúkban volt, hanem különleges alakulatok, különleges előredobott alakulatok, amelyeknek a diszlokációja a határövezetben van”. Arra is rámutatott, hogy az előredobott csapatok

magját gépesített és lovas magasabbegységek kell hogy alkossák, amelyek diszlokációja nem lehet messzebb 50—70 km-nél a határtól, valamint repülő-magasabbegységek 150—200 km-es mélységben a határövezetben.

Ezeknek a téziseknek az alapján a szovjet hadtudomány sok mindent kidolgozott a jövő háború elméleti kérdéseivel kapcsolatban, de ezt egy sor ok miatt nem hasznosították, ugyanúgy, mint a lengyelországi és franciaországi tapasztalatokat sem, amint erre Zsukov marsall is rámutatott a visszaemlékezéseiben.

A német parancsnokság 1940 júliusában kezdte meg a hatalmas mennyiségű seregtestek átcsoportosítását a szovjet határ irányába. A csatlósokkal együtt a németek 190 magasabbegységet sorakoztattak fel a határon, ebből 103 volt hadosztály, köztük 12 páncélos hadosztály az első lépcsőben, ami lehetővé tette, hogy a főirányokban hatalmas csapás-mérő csapatokat hozzanak létre.

A szovjet fegyveres erők szétbontakoztatása csak a háború kitörésével kezdődött. Míg a szárazföldi hadseregnek 1939-ben 98 hadosztálya volt, 1941 tavaszán már 303. A nyugati határövezet katonai körzeteiben volt 170 hadosztály és 2 dandár, amelyek az Északi, Balti, Fekete-tengeri Flottákkal együtt alkoták az első hadászati lépcsőt.

A második lépcsőt részletesen ismerteti a 4. sz. említett cikke.

Amikor Németország hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót, az első nap hadba vetett 117 hadosztályt, július elejéig pedig 171 hadosztályt. 20 hadosztály tartékban maradt. A főcsapások Moszkva, Leningrád és Kijev ellen irányultak, mindegyik irányában hadseregcsoportok tevékenykedtek. Az első órában hatalmas bombacsapásokat mértek a következő városokra: Riga, Ventszpilsz, Liepaja, Sjualaij, Kaunasz, Vilniusz, Grodnó, Lida, Volkovicsz, Breszt, Kobrin, Szlonim, Baranovicsi, Minszk, Bobrujszk, Zsitomir, Kijev, Szevasztopol stb. A német légierő kegyetlen csapásokat mért a csapatokra, a parancsnoki pontokra, a repülőterekre, a kikötőkre, vasúti csomópontokra. Az ellenség összpontosított csapásai megakadályozták azt, hogy a határövezet csapatai kivonuljanak a határra. Az állandó repülőtereken állomásozó légierő nehezen pótolható veszteségeket szenvedett.

A csapatok jelentős részének nem volt lehetősége arra, hogy harcckészültségbe lépjen, elfoglalja a kijelölt állásokat a határ védelmére. A hadosztályokból legfeljebb egy ezred volt a határ mentén, a főerők 10—30 km-re voltak az állandó diszlokáció körzeteiben, a technika a színekben állt lezsírozva. A hadosztályoknak és ezredeknek egy löszerkiszenyő volt és egyszeri feltöltés üzemanyagból. A többi ellátmány a hadsereg-, illetve körzetraktárakban volt. A tüzérség minden fajtája nyári táborokban volt, jelentős távolságokra. A csapatok

tüzérségi támogatás és légvédelem nélkül léptek harcba.

A nagy területveszteség ellenére az ellenségnek nem sikerült megsemmisíteni a szovjet csapatokat, sőt komoly veszteségeket szenvedett. Júliusközepéig a szovjet fronton elvesztett több mint 100 ezer katonát és tisztet, az eredetileg összpontosított páncélosok csaknem felét, és kb. 1280 repülőgépet. Bár ez lassította a támadást, a tartalékokból ezt még tudták pótolni.

A 170 szovjet hadosztályból kiesett 28 (12 lövész-, 4 gépesített-, 10 harckocsi-, 2 lovas-hadosztály), több mint 70 elvesztette a személyi állomány és a technika felét.

Július közepén vetették be a hadászati tartalékokat, és ezzel a szovjet ellenállás az egész arcvonalon igen megerősödött a német előrenyomulás lelassult a Baltikumban, Leningrád és Kijev alatt. Szmolenszktól keletre elhúzódozó harcok kezdődtek. Az első napok kb. 30 km-es napi előrenyomulási üteme 6—7 km-re csökkent. Az a terv, hogy a határ menti csapatok szétzúzása után akadálytalanul fognak előrenyomulni az ország gazdasági és politikai központjai felé, kudarcot szenvedett. Az első sikerek nem jártak olyan bénító hatással, mint a korábban megtámadott országok esetében.

Lengyel István